

A FÖLD

MINT

TÁRSADALOM - POLITIKAI ÉS NEMZETI KÉRDÉS

NAGYBIRTOK — MAJORÁTUS — LATIFUNDIUM —
PARCELLÁZÁS — TELEPÍTÉS

ÍRTA

A S B Ó T H J Á N O S

A M. T. AKADÉMIA TAGJA



BUDAPEST

AZ ATHENAEUM ÍROD. ÉS NYOMDAI R. TÁRSULAT
1900

Ugyanezen tárgyakról szerző elmondta nézeteit a földművelési minister úr által egybehívott enquéten és értekezett a M. T. Akadémiában. Itten oly részletekkel megvilágítva találja azokat az olvasó, melyek egy beszéd és egy akadémiái értekezés körét túlhaladták volna.

A FÖLD

MINT

TÁRSADALOM-POLITIKAI

ÉS

NEMZETI KÉRDÉS

Birtokviszonyainkat újból napirendre hozta a telepítési enquéte.

A magyar politikának mindig egyik fontos ága volt a telepítés. A telepítés története olyan régi, mint a nemzet története e földön. Alig települtek le maguk a magyarok, nagy számmal telepítettek ide rabszolgákat, melyeket a Provenceig és az Éjszaki tengerig terjedő hadjáratok zsákmányával hoztak. De már a vezérek korában jöttek önkéntes, szabad telepesek is, cseh és német bányászok. Hogy milyen nagyban ment a telepítés már sz. István alatt, látszik abból, hogy a pécsváradi apátságnak 1116

családot adományozott, kiknek az apát telkeket osztva, 41 falut telepített belőlük. Egyikük a mai *Szegszárd*.

A székelység határőri telepítés volt. Már a XII-ik században nagyban telepítettek királyaink olaszokat, a minthogy akkor csak Byzanczból és Olaszországból lehetett culturát hozni, és a mint a magyar cultura nem is a németen, a mint némelyek tanítják, hanem némi bizanczi befolyás mellett mondhatni egészen és kizárólag az olaszon alapúit egész Zrínyi a költőig. Csak a reformatioval kezd német theologia, philosophia és irodalom befolyást gyakorolni, de azt már a Rákóczyaktól kezdve túlszárnyalja a francia befolyás, társadalmi formákban, ízlésben, irodalomban, műiparban, művészetben, egész a politikáig, egész a 48-iki törvényhozásig, mikor már Széchenyi István alatt kezdtek beszivárogni az angol eszmék, úgy hogy azt lehet mondani, hogy a németből merítettünk legkevesebbet. Különben is az Árpádok idején Német-, Francia-, Angolország barbárok voltak és egész a XVI. századig csak az olaszból merítették civilisatiójukat, kivévén az egy góthikát, mely Spanyolországban az arab építészetnek a zordon góth szellemben való átídomulásából eredt. Természetes tehát, hogy az Árpádok, majd a nápolyi Anjouk és Hunyady Mátyás nagy civilisationális impulsusai nagymérvű olasz telepítéseket hoztak magukkal, nem csak tudósokat, művészeket, hanem mesterembereket és földművelőket is. Már 1161 -ben Magyarországra települ *Milano* lakosainak egy része, mikor városukat elpusztította Friedrich Barbarossa. Francavillának, magyarul Nagy-Olaszinnak hívták városukat, a Duna-Száva szögén, a mai Mangyelosz.

Száznál több ilyen, habár kisebb olasz telepítés mutatható ki Magyarországon, ma is jelölve az Olasz és Olaszi nevek által. Nagy-Váradon volt Velence, Olaszi, Bologna-utca vagy városrész, a telepések eredete szerint. Budán volt Olasz-utca, Esztergom nagyrészt olasz telepítés volt és Székes-Fehérvár annyira olasz volt, hogy még Zsigmond idejében olaszul prédikált egy olasz dominikánus a székesegyházban, felhíva a jelenlevő római császárt és magyar királyt bosnyák és osztrák fejedelmi vendégeivel, hogy fészkeben öljék ki az eretnekséget, Boszniában, a honnan, mint az akkor a katolikus világ közhite volt, eretnek-pápa »mini boszorkány emlőin dédelgeti« és terjeszti és igazgatja a reformációt a cseh hussiták, a francia albigeois-k, a rajnai ketzerek és az angolok közt.

Ezen olasz telepítések mellett az Árpádok alatt a legjelentékenyebb telepítések voltak az Alsó-Rajna menti bányászok, az erdélyi és szepességi szászok és IV. Béla alatt a kunok letelepítése. A XIV. században erőszakkal telepítik a túllakott területekről lakatlan országrészekbe a népet; akkor népesítették be Marmarost és Bereget rutének és oláhokkal. Azután jön a dél-szláv tartományokból a török elől menekült lakosság telepítése A XVIII. században pedig Németországból és részben Franciaországból is dgy vándoroltak ki Magyarországra, mint utóbb Amerikába. Dicső emlékű királyunk *Mária Terézia*, ugyanaz, a ki még egyszer csillogtatta a magyar koronát a világtörténetben, mert »*la Reine de Hongrie*« néven ismerik őt a diplomatai okiratok és az európai szerződések és az idegen történetírás: valóságos csodát mívelt a telepítésekben céltuda-

tosság, nagy szabás, gondos conceptió és administratio és fényes siker tekintetében. A törökök kiűzése után maradt a bánágban 25000, az egész Magyarországon csak $2\frac{1}{2}$ milliónyi lakosság. Száz év alatt ezt felvitték 8 millióra. Egy század alatt több mint megháromszorosodott a nemzet lélekszáma. És ennek oroszánrésze Mária Teréziára esik, egész történetünkben a legnagyobb alkotások egyike, a vesztének indult nemzet újra teremtése.

II.

A mi már most illeti az actuális kérdéseket, szükséges, hogy a telepítés ügyét ne csak összefüggéséből kiszakítva, izolálva tekintsük, a mi legfelebb elméleti eredményekre vezethetne, hanem organikus kapcsolatában birtokviszonyaink összességével és az azok körül előtérbe jutott kérdésekkel, mert csak így juthatunk gyakorlati egészséges megoldásra, csak így helyezhetjük helyes keretekbe.

Ha közgazdasági, társadalom-politikai és nemzeti szempontból egészséges megoldásra akarunk jutni: a legelső, s legfontosabb, hogy eleve kiküszöböljünk, elimináljunk minden egyéb *mellék-tendenciát*.

És azért is köszönetet érdemel a földművelési miniszter a telepítési szaktanácskozmány egybehívásáért, mert a tény az, hogy a téveszmék és balfogalmak egy hosszas, rendszeres, nagymérvű propagandája folyt csaknem egy évtizeden át, a nélkül, hogy az valaha kellőleg meg lett volna világítva, a nélkül, hogy annak a higgadt kritika világával eddig-

elé útját állták volna, — oly propaganda, melyet áthatva mindnyájunk kötelességétől, hogy leplezetlenül nyilvánítsuk véleményünket, nem habozok *közveszélyesnek* mondani.

Ez a propaganda akkor indult meg teljes erővel, midőn az akkori kormány politikájának érdekében látszott állani a főrendiház intimidálása.

Nekem akkor élénken előttem állott, a mit Taine írt a francia forradalom kezdetéről, azon mozgalomról, mely azzal kezdődött, hogy egyes kastélyokba belépett a parasztok küldöttsége teljes illemtudással, és jóhiszemű bonhómiával magyarázta a birtokosnak, hogy köztük mindig jó viszony volt, hogy hálásan tudják, hogy az úr mindig jó uruk volt, — és tény, hogy akkor a humanitás az érzélegig terjedt, és épen a francia nemesség át volt hatva a reformeszméktől, — hogy tehát igazán sajnálják, hogy most meg kell fosztaniok földjeitől, hogy feloszszák maguk közt, mert úgy parancsolja a *király*. így kezdődött, és a birtokosok agyonverésével végződött.

Nálunk, mondják, ez nem lehetséges? De íme alig múlt, hogy midőn az előre látni nem tudók előtt váratlanul és megdöbbenően tört ki az agrár-socialis mozgalom, melynek fejlődését pedig régóta látta mindenki, a ki ilyeneket látni tud: egyes esetekben egész naivitással felszólították a birtokost, hogy elég sokáig volt a birtok az uré, most már legyen a miénk, más esetekben menekülni kellett a birtokosnak és az egész mozgalmat csak vérben lehetett elfojtani, a mi pedig tudvalevőképen még nem remedium. És mit mondott a socialista nép? Azt mondta, hogy: »*Rudolf jár köztünk*«.

Kiadatott a jelszó, és pedig felülről jövő conniventia, hogy ne mondjam protectió mellett, hogy a nagybirtok, a majorátus, a latifundium útjában van a népesedés növekedésének és jelesen a magyar elem terjedésének, a kis ember földbirtok-igényének és szükséges tehát legislativ úton hatni felosztására, feldarabolására, kimészárlására, hogy parcellázása által földhöz jussanak azok, a kiknek nincs, és a kik épen ennek folytán és emiatt kergettetnek a pauperismusba, kivándorlásba, a socializmus karjaiba.

Panaceának hirdették ezt úgy közgazdasági, mint nemzeti szempontból, főképek pedig a *társadalmi béke* szempontjából.

Pedig, kivált avval a látszattal, hogy felülről jön, nagyban hozzájárult, — szívesen megengedem, félreértve és félremagyarázva az izgatók által — azon földosztási mozgalomhoz, mely az agrársocializmussal karöltve véres kitörésekre vezetett.

III.

Panaceak iránt mindig bizalmatlannak kell lenni, annyival inkább, ha hamis premissákból, cél-tévesztett irányban indulnak.

Vizsgáljuk kissé csak úgy illusztráció és példakép ezt a panaceát.

A majorátusokat, általán a kötött birtokát, tehát állami és korona-uradalmakat, egyházi javaikat is, fel kell oszlatni, hogy a föld nélkül szűkülődő szegény nép földhöz jusson, hogy a latifundium átmelessen kis és törpe birtokok atomjaiba, hogy ez által fokozódhassék a közjólét, a népesedés és nevezetesen a magyar elem, — hisz ezzel indokolták.

Mi ebben a logica, mi a reális argumentáció, mi a fantasia, hogy ne mondjam a fantastikus?

Tegyük, hogy ma eltörlük a majorátust.

Egy generáció kell, hogy a latifundium feloszoljon 2-3 gyermek közt. Ha csak egy van? akkor egy

generáció ideje kárba veszett. De egyik ág ismét kihalhat, ez által és házasság és aquisitó által a latifundium egészen vagy részben ismét összekerülhet, a legjobb esetben tehát 2-3 generáció, vagyis 100 év kellene, nem arra, hogy a hangoztatott cél el legyen érve, mert attól még mindig messze vagyunk, hanem hogy a latifundium középirtokokra oszoljon, és ha azt akarjuk, hogy a további folyamaton számba vehető idő alatt törpebirtokká válják, akkor erre nincs más mód, mint oly földművelési és közgazdasági politika inaugurálása, mely a középirtok tönkre menetelét is lehetőleg sietteti, a mi szerintem sem gazdasági, sem társadalmi, de legkevésbé nemzeti érdek nem lehet. De ha az is volna: 100-200 évig kellene várni, míg a hangoztatott érdekek ez után kielégíthetők volnának. Ez az út tehát a jelennek bajain 200 év múlva akar segíteni: ez nem közgazdasági politika, hanem csak fantázia. Mert századok múlva mi lesz? ki tudja; mik lesznek a viszonyok, az érdekek és követelményeik?

Én nagyra becsülöm a politikai előrelátást, a nagy horizontot, és a messze tekintő szempontokat, de ez alatt nem azt az orvosságot értem, mely ha mindjárt orvosság volna is, a jelen bajára csak századok múlva kezdheti hatását.

De a premissa is hamis: a baj nem az, hogy immobiljává, hanem hogy túlságosan mobilizálva van a föld. Nem nagyon is ingatlan, — hanem nagyon is ingadozó! A birtokváltások száma 1897-ben 453,000, 1898-ban 474,000. Értékük évenként átlag 800 millió korona. A végrehajtások száma 18,000 körül mozog. A törlesztett régi terheket az újból levonva, növekedett az eladósodás 1897-ben 267,

1898-ban pedig 214 millióval, és az új adósságteher 1898-ban 667 millió volt.

A ki tehát nem a felhőkben, — hanem a haza földjén jár: látja, hogy nem az a baj, hogy igen sok a föld, mely nem juthat piacra, hanem sok a mi oda jut. Ha azé az ország, a kié a föld, a mint *Széll Kálmán* mondta Szegeden és ha nem mindegy, micsoda kezekre kerül a magyar föld — csak az adót fizesse, amint egy másik minister mondta annak idején: nem az a baj, hogy sok a régi birtokos, a ki áll, hanem hogy igen sok, a ki meg nem tud állni. Azért bizony nem kell még a nagy-birtokot kimészárolni, hogy nem elég az eladó föld, mert van bizony, kevés kivétellel az ország minden részében. És ha a föld nélkül szükölködő nem juthat földhöz, nem az az oka, hogy nincs eladó, hanem az, hogy nincs módja megvásárolni.

Ha ezen segíteni tudunk, föld van elég, és nem szükséges a nagybirtokot kimészárolni. Ha nem tudunk: akkor ez a körülmény fennállana akkor is, ha a latifundiumok eladók volnának nagyban és kicsinyben. De csak még nagyobb mértékben állana elé az, hogy a magyar föld oly kezekre jut, melyek benne csak üzleti objectumot látnak, különben sem a magyar földdel, sem népével nem törődnek, a közügyekben részt nem vesznek, az országban, vagy éppen birtokaikon nem is élnek, jövedelmét nem ott költik, legfeljebb tisztjeiket és bérlőiket küldik ide. Hogy tehát a procedúra megfelelően a hangoztatott célnak, nem volna elég a nagybirtok felosztása, hanem el kellene menni a földosztásig sans phrase. És akkor megérkeztünk volna a socializmusnál. De ha ez az egész propaganda akaratlanul is — meg vagyok

győződve, — nagyban mozdítja elő a socializmust, mégis feltűnően különbözik tőle. Mert a socialista a radicalizmus erős logicájával azt mondja, hogy igenis, fel kell osztani a földet, mert igen sok ember van, a kinek nincs földje, de fel kell osztani a nagy Wertheim-cassákat is, mert még több az olyan ember, a kinek pénze nincs, pedig kéne. Ez a propaganda ellenben akarva nem akarva, tudva vagy öntudatlanul élet épen csak a nagybirtok és pedig a történelmi ellen fordítja. És bármik legyenek ezen propaganda intentiói, melyeknek jóhiszemét kétségbevonni nem akarom, de ha látom, hogy miként terjedt e hanyatló XIX. század fejlődésében és miként küzd | érvényesülésére a pénzuralom, — minden osztályuralom e legvégzetesebbike, mert aláás mindent, a mi *idealizmus*, eszmény, és eladóvá tesz mindent, nem csak az anyagi értékeket, hanem ezeknek elnyeréséért az erkölcsieket is, és ahol érvényesül tőrhetlenül nehezedik a szegény népre, — és ha látom, hogy a nem-Jzetnek már minden történelmi rétege meg van ingatva! és mindinkább veszíti függetlenségét, a felszabadított jobbágy, a ki földjétől is felszabadítva földön! futóvá lesz, városaink polgársága, a középbirtok, akkor önkéntelenül eszembe jut, hogy csak a történelmi nagybirtokot kell még megtörni, hogy konlátlan uralomra jusson a pénzuralom nálunk is. Hogy hogy dolgozik a pénzuralom, azt láttuk Franciaországban a Panama-pör alatt és látjuk Amerikában, a hol a Toqueville által »La Democratic en Amerique« című munkájában rajzolt ideális állapotokat régen felváltotta a dollár uralma. Jay Gould, New-York, fifth avenue, már régen sokszoros milliomos és már régen ki volt zárva minden állami vállalat-

ból, — minél fogva természetesen benne volt a keze mindenikben, midőn hozzá jöttek a választási ügynökök, hogy megkínálják egy olcsó mandátummal:

— »Menjenek és keressenek maguknak valami snórert. Én nem kiskereskedő, hanem nagykereskedő vagyok. Én nem vásárlók mandátumot, én nem vásárlók választókat. Én képviselőket vásárlók. Becsáron alul, ha lehet; becsáron, ha muszáj. Az egyiknek váltót escomptálok, magas kamatra, a másinak prolongálok kamat nélkül. Egyiknek juttatok Betheiligungot, másnak concessiót, vagy elhelyezem pénzügyintézeteknél. Ha hatalmas minister, vásárlók neki lapot.«

De egyet ne feledjünk. Ez az uralom nálunk nem csak pénzuralom, hanem mivel a magyar embernek éhez elég pénze nincs, idegen pénz uralma, idegen uralom lesz.

Ám, ha igyekeztem világossá tenni, hogy még akkor is, ha e propaganda eszközei foganatosíthatnának, ha majorátus, latifundium és nagybirtok feloszlanék, a motívumnak hangoztatott cél, a föld nélkül szükölködők kielégítése épen nem, vagy csak századok múlván volna elérhető, fennmarad mégis az a kérdés, hogy nincsenek-e hát megállhatóbb motívumok, hogy közgazdasági, társadalompolitikai és nemzeti szempontból a nagybirtok kiirtandó, vagy legalább, mérsékeltebb és conciliánsabb felfogással, mint a közveszélyes fenevad az ország lakottabb belsejéből az éjszoknak rengetegeibe kergetendő?

Minden magyar ember lelkes gyönyörrel olvasta Jókay »Új földesúr«-át, a ki idegenül az elnyomatás idején is lelkes magyar lett. Öleljünk mindenkit magunkhoz, és osszuk meg vele mindenünket, a ki ide-

génül ide jön, hogy magyar legyen. Mentől nagyobb benne az assimiláltatásra való képesség, annál jobb. De mentől inkább kívánja, hogy ez az állam magyar maradjon, annál kevésbbé fogja maga is kívánni, mert nagy oktalanság volna, hogy elvágjuk a magyar állam azon gyökereit, melyek a nemzeti hagyományoktól telített történelmi rétegekben élnek, a melyeknél viszont az az erény, hogy magukat semmiféle idegen uralom által, tartott bár légyen századokig, assimiláltatni nem engedték. Történelmi rétegeink közül a vidéki városok örvendetesen magyarosodnak, de hány van olyan, fájdalom, melyet gazdasági, társadalmi és nemzeti cultural erő tekintetében oda lehetne állítani a franczia, angol, német, olasz vidéki városok mellé? A földnek népe és a középirtok az ország nagy részében meg van ingatva. A történelmi nagyirtok az egyetlen, mely még intact. Osztálygyűlölet és democratikus jelszavak miatt nem ezt is megingatni, hanem ellenkezőleg a többieket is megszilárdítani a nemzeti politika.

IV.

Avagy csakugyan káros volt-e Magyarországon a nagy-birtok hatása? A nagy-birtok kétségkívül conservatív hajlamú, a hagyománynak barátja nálunk is, mint mindenütt. De sem átalakulási képesség, sem hagyomány nélkül nemzet meg nem él, és a hol nincs a ki ragaszkodjék a hagyományhoz, hamar kivetköztetik mivoltából azt a nemzetet. Nem barátja a létező intézmények 24 órai felforgatásának, de épen azért ott találjuk a legszerencsésebb reformoknál. Széchenyi István nem állt egyedül sorsosai közt, gárda vette körül. Nem egyedül csinálták, az egész nemzet csinálta, és lelketlenség volna kicsinyelni a szegény özvegy obulusát, de létre jött-e volna az adott nehéz viszonyok közt, akár a Magyar Tudományos Akadémia, akár a Nemzeti Színház, a Földhitelintézet, a Múzeum, az »Első Hazai Takarékpénztár«, az »Első Magyar Általános Biztosító-Társulat« és sok egyéb a magyar hazafias nagy-birtok nélkül? A nemzeti élet organsatiójában van missziója a nemzeti nagy-birtoknak és a magyar ezt nem teljesítette rosszul. Voltak, a kik sokat éltek külföldön, voltak.

a kik a kelleténél többet. A *kelleténél* mondom, mert a művelt nemzetekkel való contactus nélkül nincs nemzeti cultura. Az európai civilisatio igényeit és impulsusait, haladásait, műízlést, műkincseket hoztak magukkal, a hazai iparnak és művészetnek adtak impulsusokat és ha egyesek elidegenedtek, az egész magyar maradt. A nemzeti cultura emporiumai nálunk nem a városok voltak, mert egy részükben a magyarság hiányzott, a másokban a cultura. Örömmel láthatjuk városainkat ezen hivatásban is növekedni, de a magyar cultura központjai a falusi kastélyok voltak, nagyok és kicsinyek, azokban fejlődött nem csak a magyar politika, hanem a nemzeti irodalom és művelődés is.

A nemzeti organisatióban missiója van a nagybirtoknak, de sehol sem inkább, mint ott, a hol oly viszonyok közt él a nemzet, hogy nem egyszer léte forgott koczán. Nem hivatkozom Bethlen, Bacskay, Thökölyi, Rákóczyakra, sem Batthyányi Lajosra és társaira, mert ez annyi volna, mint könnyűvé tenni magamnak a bizonyítást. Ezt a missiót nálunk teljesítették azok is, a kiket a pártszenvédély kikiáltott pecsovicsoknak, tehát rossz hazafiaknak, mikor nem pártkérdésről, hanem a haza létéről volt szó, és mikor senki sem volt e missióra olyan alkalmas, mint épen ők.

Magyarországon halotti csend volt, minden el volt némítva, midőn a vértörvényszékek működésének közepette, 1850 áprilisában emlékiratot nyújtottak át Ő Felségének:

»Magyarország jogalapján — úgymond — viharként ment át a forradalom; gyökerestől tépett ki sok hagyományoszerűt, elsöpört sokat, de az ala-

pot magát nem dúlhatta fel, amaz alapot, melyen a magyar trón és a magyar alkotmány oly sokáig és oly szilárdan állott. A hol pedig ilyen alap van, ott rajta kívül biztos alap más nem létezik az új alkotások számára.« Meg volt mondva aláíróinak, hogy »fejükkel játszanak«. De aláírtak és nyilvánosan is helyt álltak mellette: gróf Apponyi György, báró Jósika Sámuel, ifj. gr. Zichy Ferencz, Ürményi József, gróf Széchenyi Pál, gróf Barkóczy János, báró Ambrózy István és György, gr. Zichy Bódog, gr. Zichy Henrik, gr. Szirmay István, hg. Breckenheim-Regéczy Sándor, gr. Batthyány János, gr. Esterházy Ferencz, iktári gr. Bethlen Domokos, gróf Dessewffy Emil, báró Sennyey Pál, Pallavicini Alfonz ögróf, gr. Péchy Manó, gr. Waldstein János, báró Bánffy Miklós, Babarczy Antal, gr. Andrassy György, ifj. Mailáth György, gr. Szécsen Antal. És ez egy kitartó actio volt, úgy hogy az 1851. jul. 12-iki belügy-ministeri rendelet, báró Bach, a liberális és democratá, rendelete a »császári főispánokhoz« így szólt:

»A veszélyes izgatás, melyet az úgynevezett ó-conservatív párt vezetői nem fáradó kitartással intéznek a belrend megerősödése és az ő cs. kir. Felsége kormánya iránti tisztelet ellen, a belügy-minister urat e párt elvetemült üzelmei (verwerfliche Umtriebe) ellen határozott fellépésre bírta.« De a hatalom, mely el tudott némitani mindent, őket elnémítani, intimidálni nem tudta. Miért? Erejük és hatalmuk nagy összeköttetésükben és positiójukban, abban volt, hogy az ország történelmi nagybirtokos aristocratiáját képviselték, dynasticus érzületükhöz kétség nem fért, hogy forradalmárok volnának, nem volt reájuk fogható, őket elnémítani, velük »elbánni«

nem lehetett európai botrány és annak demonstrálása nélkül, hogy az állapotok tarthatatlanok. Olyan volt a helyzet, hogy mások mint ok nem is képviselhették többé a nemzeti ellenállást és ők képviselték, íme a történelmi nagy-birtok fontossága a nemzeti életben.

De nem csak ilyen válságos viszonyok közt, melyekre egyébiránt a nemzeteknek szintén fel kell készülnie, mert ha pl. siker koronázná azoknak törekvését, a kik a monarchia kötelekeinek felbontásán dolgoznak: szakasztott azon helyzetben volnánk az orosz és a német világhatalmak közé ékelve, mint a mikor a Habsburg és az oszmán világhatalmak osztozkodtak felettünk, — de ismétlem nem csak ilyen válságos, — hanem a nemzet mindennapi életének normális viszonyai közt is a nemzeti társadalom csak akkor lehet erős, ha erőteljesen van szervezve, ha erős tagjai vannak, mert az atomizált társadalomból, mely. nélküli az erőteljes tagokat, kivész a társadalmi iniciativa és az ellentámasztási képesség.

És ezért sem tudnék megbarátkozni a telepítés azon conceptiójával, mely a nagy-birtokot és nevezetesen a megszilárdult nagy-birtokot épen onnan akarja kiküszöbölni, a hol a magyar faj lakik, hogy azt parcellázva, atomizálva telepítésre használja. Még akkor is, ha lehetők tartanám, pedig a történelem azt mutatja, hogy csak forradalom, és nem csak politikai, hanem társadalmi forradalom győzelmével és annak minden viszonyaival lehető, úgy t mint Franciaországban történt, még akkor is végzetesnek tartanám ezt a telepítési conceptiót épen a nemzeti társadalom szempontjából.

V.

Ismerem a tételt, hogy az atomizált földbirtok a közgazdasági és társadalmi ideál: kis parcellákban legintenzívebb a föld, művelése, legnagyobb az általános jólét, és ez legkevezőbb a faj szaporodására.

Ez is féligazság, mint a legtöbb általános igazság és doctrina. Igaz is, nem is, a szerint, hogy milyenek az accessorius körülmények?

A kis parcellákban való művelés Franciaországban vezetett, a legintenzívebb művelésre és általános jólétre, mert a paraszt ott szorgalmas, takarékos, józan és gazdaságában a megfelelő intelligenciával bír. De mára a népesedés stagnál, sőt fogy. Nagyon természetes a jacobinusok által inaugurált atomistikus agrárpolitika véérébe ment a francia földművelőnek, gyermekét nem akarja föld nélkül hagyni, és mivel ennek megvannak természetes határai és a földet in infinitum szaporítani nem lehet, azt tartja, ha nincs több föld, ne is legyen több gyermek. Úgy mint nálunk a szász földművelő.

De már Írlandban, Calabriában, Boszniában a kis parcellákban való művelés, mely az örökberlet többé-kevésbé kifejezett formáiban mindezekben az országokban csaknem az egyedüli művelési mód, az előbbieken nyomort, Ínséget, az utóbbiban teljes agricultural pangást szült, mert a nép indolens, és nagyobb, haladottabb gazdaságoktól impulsust nem kap, és nálunk is nagyrészt ez volna várható. Dél-Olaszországban intenzívebb művelést csak ott találunk, a hol vajmi kevés nagy-birtokos, mint pl. hg. *Potentiano*, latifundiumán él és ezt saját régie-ben kezeli. Írlandban és Boszniában, a hol a lord és farmer közt, bég és kmet közt fajgyűlölet is van, és a birtokos soha sem volt birtokán, vagy nem törődik sem azzal, sem népével, ez éppen csak annyira műveli földjét, hogy kevés igényével éléljen, néha nem is műveli és a birtokos elleni kárörömmel látja a pusztulást, a jövedelem csökkenését. Angolországban a farm-rendszer, mely lényegileg a jobbagyságból keletkezett örök-berleti rendszer, kielégítőleg működött. A nagy lord ott nem azzal tartja fenn positióját, hogy magát elszigeteli; az egész megye központja, az egész vidék barátja, bérlőinek atyja, gyámja, protectora, birtokain resideál nagy vendéglátással és büszkesége a home-farmon fenntartott mintagazdaság, mely oktató példát és impulsust ad. Teljesíti a nemzeti aristocra-tia feladatát. Ma már azonban a farmer tömegesen hagyja el ott is ősi bérletét. Angolországban a földművelés kezd megszűnni, leginkább csak London és a nagy iparvárosok körüli grófságokban művelik még a földet a zöldséges piacznak. És ott, a hol száz esztendőnél tovább az intenzív földművelés élén haladtak és ebben a világ oktatói voltak: vissza-

adják a földet az ösgazdaságnak, lefektetik legelőnek, vagy erdőt ültetnek a szántóföldön, — a mit egyébiránt *Schwarzenberg* hg. is megkezdett már Csehországban. *Bedford* herczeg két év előtt egy rendkívül érdekes nagy kötetben megírta családi uradalmainak történetét az utolsó században. Kimutatja ott a számadásokkal, hogy 100 év alatt többet ruháztak be, mint a mennyit a birtokok ma megérnek. Angliában *Sir Robert Peel* óta rendszeresen, mondhatni tudatosan és az ottani tenger- és világ-kereskedelmi uralom mellett bizonyos *raisonnal*, feláldozták a honi mezőgazdaságot az ipar és kereskedelem érdekeinek, a mezőgazdaság nem bírja többé a versenyt a hajdani és mostani gyarmatok *productiójával* és a honi ipar által fizetett munkabérekkel és becsukja a boltot. A kis parcellákon és örökbérlettel való művelés tehát ott sem volt panacea, sőt élesebbé tette a válságot, mert a birtokos nem lévén berendezve és hozzászokva a saját régie-ben való nagy-műveléshez, nem tudja pótolni a farmot elhagyott farmereket így ma már Angolországban komolyan foglalkoznak a hazai földművelés védelmével és pedig első-sorban honvédelmi szempontból. Mert látják a ketős veszélyt: a vidék elnéptelenedését, a legjobb katonának, a földművelőnek vesztét, és nagy és komoly háború esetére az ország kiéheztetésének veszélyét. De ha az általános kis-művelés a földbirtok atomizálásában *intensiv* művelés és közjólét tekintetében be is vált az egy Francziaországban, nem csupán a népesedés stagnálásában járt a legnagyobb társadalom-politikai hátrányokkal. Francziaország minden baja onnan ered, hogy a földnek népe kimészárlás által megfosztatván természetes vezetőitől,

hogy a sík földnek társadalma nivellálás és atomizálás által desorganizálva, iniciatívára, és ellentállásra képtelen. Nem is lehet más vezetője, és száz év óta nincs is más, mint vagy a demagóg izgató, a professionátus népbolondító, vagy a mindenható burocratia. A ki Parisban kézre keríti a hatalmat, az hajtja a urnákhoz a burocraticus apparátussal a szavazó marhát, és hajtja Franciaországot egyik kalandból, egyik felfordulástól a másikba. A valódi souverain a párisi utca, van forradalom, republica, radicalizmus a mennyi csak tetszik, de szabadság nincs, mert minden uralom elnyomja az ellennézetet.

Nem az ízekre tört, hanem az erősen tagolt és erős tagokkal bíró társadalom az erős és életképes. Hogy éppen ott, a hol compact a magyar faj, teremtsünk túlnyomóan, egyoldalúan paraszt-társadalmat, az izgató, a burocrata és az üzér martalékát, hogy éppen onnan küszöböljük ki a nemzeti hathatós társadalmi erőket, az sem culturailag, sem gazdaságilag, de legkevésbé politikailag nem volna helyes. A közép-birtok súlyos létküzdelmet folytat, mely máris megtámadta régi társadalmi és politikai erejét. Látjuk, hogy egy része rezignáltán lemond a közéletéről, másika máris a burocratiában keres menedékét. Nem atomokra törni kell a nemzeti társadalmat, hogy marakodjék fölötte a demagóg, a burocrata és az uzsorás. Hanem megóvni kell a nemzeti társadalmi erőket, fenntartani az erősét, megszilárdítani a megingatottat. Még az intensiv földművelésnek is nálunk nem a törpe birtok, hanem a nagy-birtok az úttörője mindenütt. Ha a Csekonicok értéktelen mocsarokból milliányi értéket csinál-

tak, nem csak maguk gazdagodtak, hanem az egész vidék. Hány középbirtokos család állt ismét talpra a latifundiumokon, mint gazda és bérlő.

Ha tehát nemzeti érdekekben is akarunk telepíteni, nem a nagybirtokost, majorátust telepítsük ki a magyar vidékről, hogy a magyar faj superplusát oda telepítsük, a hol az ország úgy is magyar. Hiszen világos, hogy ez annyi volna, mint mesterségesen hátráltatni a magyarság terjedését. Hanem ha van ott túlpopuláció és földhiány, és van módunkban, hogy földet szerezzünk neki, épen nemzeti szempontból loda kell telepíteni, a hol a magyarság gyenge és erősítésre szorul.

A nemzetek történelmi családjai hozzá tartoznak társadalmi és politikai erejéhez. Ezért én nemzeti szempontból nem is látok benne criment, hogy Tisza Kálmán, míg a kormány és a szabadelvű párt élén állott, új majorátusokat creált, ha mindjárt a kelletténél többet is.

Én is kivágok régi parkfákat, ha megette a szú, ha kihalt az élete, vagy ha elállja a kilátást a távolnak nagy horizontjára, ha az új generációt fejlődni nem engedi. Megteszem. De mindig fájó szívvel teszem és ha csak lehet fenntartom még a régi kopár csonkot is, befuttatom vadszöllővel és borostyánnal, hogy még úgy is dísze legyen a parknak, tanúsítva, hogy nem improvizált parvenu, nem is höchste Fructifizirungra berendezett cserzés, arra rendelve, hogy minden évtuczatban levágják és a legtöbbet ígérőnek odaadják.

Idéztem már a képviselőházban Disraelit: Olyanok a nemzeti ősi intézmények és hagyományok, mint a vén fa. A századok folyamán beveszik

magukat ezen intézményekbe a visszaélések, mint a hogy a vén tölgyben megszorodik az őrlő szű, ellepi a moha, megtelik élősdiékkel. Utoljára kidől, tűzre dobják, a gondos gazda újat plántál helyébe. De a kinek szívében van nemzeti kegyelet, nemes és fenkölt érzés, nem feledheti, hogy ez a vén fa egykor mily nemes és fenséges vala, gyökerei egykor erősek és egészségesek, sudara hatalmas, terebélye védelmet adott a nap heve és viharok ellen, alatta virágzott és boldog volt a nemzet, nagygyá emelkedett a haza.

Kidőlt így a magyar ősiség, a nemzeti genius sajátos alkotása a maga democraticus aristocrátiájával, mely nem ismerte a »kék vért« és hazánkban soha sem engedte meggyökeresedni a nyugati fendalísmust. Kidőlt. Hogy ne dőlt volna ki, mikor egy ezredéven át támasztó oszlopa volt a haza boltozatainak. Elkorhadt. Ki kellett dobni. Kidobtuk. Jól van. Ingadoztak is a boltozatok, mintha rengett volna alattuk a föld. Megtámasztottuk hol egy faragatlan tuskóval, hol modern vasgerendával, hol kifoldoztuk a modern architectura legmodernebb vívmányával: a dróthálóból és gypsből készült monumentális ívezettel. Hogy megszilárdult volna, attól még messze vagyunk. De nem baj az, ha nálunk, a hol úgy is csekély a történelmi érzék, a történelmi pietás és a történelmi monumentum, holott pedig válságos időkben, a minőket a nemzet ért és érhet exponált helyzetében, a hagyományhoz való ragaszkodás tartja fenn a nemzetek egyéniségét: nem baj az, ha legalább monumentumnak és mementomak kivételesen fennmaradnak birtokviszonyok, melyek emlékeztetik a késő utódot, hogy közel egy ezredéven át oly

szentnek tartotta a magyar a haza földjét, hogy az kótya-vetye tárgya nem lehetett, dobon nem árulták, sem váltóleszámítolással, sem osztálysorsjátékkal, hanem csak karddal a marokban, vérrel volt megszerzhető és a közhaza szolgálatában, érdemmel, laurea virtuti, hogy azt ki kellett érdemelni, hogy annak, a ki kiérdemelte, még utódaitól sem volt többé elidegeníthető, ha csak árulást nem követett el. Mert bármi volt a visszaélés, végső elfajulás, ez volt az eredeti, ideális princípium. Es ilyen kivételkép jövőre is concedálnék hitbizományi védelmet a családi birtoknak ott, de csak ott, a hol kitűnik, hogy tagjaiban hagyományos és nemzedékről nemzedékre, századról századra szállt a közérdek szolgálata, bármi pártállásban teljesítették azt; mert ez által is üdvös példát és ambíciót kelthetünk a materiális és személyes érdekhajszá e korában.

VI.

Elnézést kérek, ha túlzottan vettem igénybe a türelmet, midőn az éveken át csaknem minden refutáció nélkül colportált eszméssel szemben szükségesnek tartottam mindenekelőtt annak kifejtését, hogy minő tendenciákat kell eliminálni a telepítések ügyéből. De ebből folyólag annál rövidebben mehetek át a most már önként kifolyó conclusiókra. Csak az örök- és feles-bérleti kérdésre kell még előzőleg röviden reflectálni, a mit annál könnyebben tehetek, mert már érintettem, hogy minő feltételek mellett működik az örök-bérleti rendszer előnyösen vagy hátrányosan.

Csodálatos, hogy milyen hamar merülnek fel, módosított alakban bár, a letűnt, elvetett eszmék, mihelyt az újaknak idejük volt a kipróbálásra. Akik ma az örök-bérletben látják az üdvös megoldást, hivatkozva Angliára, a hol az eddig annyira bevált és ezentúl is beválna, ha a már jelzett okokból el nem hanyagoltattak vala állam és törvényhozás

által a falusi, a mezőgazdasági érdekek, vajjon gondolnak-e arra, hogy mióta a jobbágy megkapta a költözködési szabadságát, a jobbágyiség is, — tisztán gazdasági szempontból, — örök-bérlet volt, és hogy az örök-bérlet Angliában is organice a yeomanryból fejlődött? Gazdasági szempontból mondom, nem jogiból és közjogiból. De ha a jobbágyot kivesszük az úri joghatóság alól, megadjuk neki a jogegyenlőséget, a földnek használatáért való szolgáltatást pénzürtékbe számítjuk, megvan az örök-bérlet. A bér inkább csekély lett volna, gazdasági rázkódás nem lett volna, a földtehermentesítéssel a földet, urát és jobbágyot terhelni nem kellett volna, és nem történt volna az, a mi megtörtént nagy mértékben, hogy a törvény felszabadította a jobbágyot a terhek alól, az uzsora földje alól és lett földönfutó.

Így csináltak farmert a yeomanból Angliában, mert ott szeretik a szabadságot, a haladást és a rendet, de Cromwell óta nagy bizalmatlansággal vannak a radicalismus ellen, mert megtanulták, hogy biztosított szabadságot, biztosított haladást, egészséges fejlődést csak a létezőnek javításával, az annak alapján tovább építő organicus reformmunkával lehet elérni.

Ezt nálunk is meg lehetett volna csinálni. De visszacsinálni, a mi megtörtént, nem lehet. A birtokosra az örök-bérlet igen kényelmes, a kisemberre igen előnyös, jól működő rendszer, a hol a birtokos törődik földjével és népével, a hol a nép józan, szorgalmas takarékos; állandó, tartós és megnyugtató minden irányban ott, a hol olyan közszellem van, mint Angliában. De én azt hiszem, nálunk a birtokos fázni fog az eszmétől, hogy örök-bérben par-

cellázva adja oda földjét, au risque, hogy a legelső radicalis raptusra elveszítse birtokát csekély, vagy illusorius kárpótlás mellett, melyet esetleg adóban maga fizethet, vagy minden kárpótlás nélkül., Azt mondta *Hoitsy Pál* az enqueten, hogy ettől Magyarországon nem kell félni, míg tömeguralom nem lesz. Pedig utoljára 1873-ban a XXII. t.-cz. fosztotta meg a birtokost örök-bérbe adott földjétől. Írlandban évtizedek óta tényleg nem bírják többé birtokukat a birtokosok, jövedelmét nem kapják és a törvényhozás most foglalkozik azzal, hogy expropriálja a birtokokat, hogy így a birtokos legalább fair kárpótláshoz jusson. A közelebbi években pedig Magyarországon fordult elé, hogy egyik birtokos lelkesedve a parcellázás és örök-bérlet panaceáit hirdető vezércikkeken, odaadta 5000 hold javaföldjét ötven évi kis bérletekbe épen nem méltánytalan feltételekkel és úgy, hogy ötven évi bérlet után a telepések szabad tulajdonosok lettek volna, és ugyanazon vezércikkek írói igen rossz néven vették, midőn vagy a bért akarta megkapni, vagy az egyévi bér veszteségével legalább a földjét akarta visszakapni.

A telepítés és parcellázás ügyét nem szabad azzal az ideával felkarolni, hogy az agrár-socialismus orvoslása a *földosztás*. És végzetes tévedés volna. Mert ellenkezőleg az agrár-socialismusnak nem orvoslása, hanem épen legextrémebb és legveszélyesebb consequentiája és követelése a földosztás.

A socialismus orvoslásánál szembeszökő egy nagy tény, mely kézzelfoghatóan imponálja magát mindenütt és kivétel nélkül. Valamiként felverődik

a búrja, a hol megszűnt a művelés, a socialismus ott és csak ott, de ott aztán múlhatatlanul terjed, a hol sikerült kiirtani a valláserkölcsei elveket. Mert olyan az emberi szív, hogy a létküzdelem csüggedésében nem nélkülözheti a hitet. Fosszuk meg a vallástól: megteremti magának az utópiát. Hogy a nemzeteket, kivált a hol több vallásra oszlanak, exclusiv felekezeti szempontokkal és felekezeti türelmetlenséggel kormányozni nem lehet, az önként értetik mivel ez annyi volna, mint széttépni a nemzeti egységet, állandóvá tenni a vallásháborút. De azok, a kik a nemzetek kormányzásának élén állnak, választhatnak socialismus és vallás közt, a mint tetszik, más választásuk nincs. A vallásos érzületek tiszteletben tartása és ápolása nélkül a socializmussal bírni nem lehet.

Az agrársocializmus orvoslásának helyes útja egyébként az, melyen a jelenlegi kormányt örömmel és elégtétellel látom haladni: a »laisser faire, laisser passer« elvével szemben, mely tudományban és gyakorlatban túl van haladva, nagyszabású mezőgazdasági politika általán és ezzel a kereset szaporítása és a kis existenciák védelme különösen, mindenmű kizsákmányolás ellen, állam, hatóság, község birtokos és üzér által. Adómentes létminimum és az adóteher könnyítése lefelé, a mint kisebb vagyont és keresetet ér, úgy mint utolsó budget-exposéjában a pénzügyminister úr is helyesen jelezte.

A községi pótagók könnyelmű és phantastikus vagy épen a vicinálisták érdekében történt lelkiismeretlen megterhelésének korlátozása, a tisztességtelen üzleti verseny, az élelmi szerek és árúk hamisítása, a részletüzletek, a föld, gabona, pálinka és

pénzszora által való becsapás szigorú üldözése, az ügyes-bajos szegény-emberrel igazságos, emberséges bánásmód, a polgári jogok gyakorlására való felnevelés és ennek során azoknak fokozatos tágitása. Ilyen előzményekkel aztán jogosan és bátran lehet is, kell is alkalmazni a leghathatósabb erélyt a közveszélyes izgatással szemben.

A telepítést és parcellázást minden egyéb tendencia kizárásával gazdasági és népesedési szempontból kell contemplálni, a hogy arra a szükség és a lehetőség a tulajdonjog minden megtámadása nélkül megvan.

Nemzeti szempontból való telepítés alatt csak azt érthetem, ha a magyar vidék népesedési super-plus^ oda telepítetik, a hol a magyar elem még gyenge. Teljesen izolálva magyar telep csak a legnagyobb cautelákkal és a legkedvezőbb viszonyok közt létesíthető. így pl. megvallom nem látok benne semmi bajt, ha a dunántúli magyar nép kivándorol Szlavóniába, mert ez csak a magyar faj espansiv erejét mutatja. Szlavónia is a magyar korona része és ha Magyarországon van szerb és horvát és az maradhat, mért ne legyen Szlavóniában magyar, és mért ne maradjon az ? A bajt csak abban láthatnám, ha azok, a kikre tartozik, nem örködnének afelett, hogy a magyar ott is magyar maradjon.

Gazdaságilag inferioris népet, gazdaságilag superiorisabb közé telepíteni nem lehet. Pl. csángót és székelyt nem a Bánátba, hanem Máramarosba és az északkeleti megyékbe. A csángó-telepítés is mutatta, a mi nálunk mindenben látható, hogy több a hazafias phrázis, mint a hazafias körültekintés.

Nyomorból jövő telepések, olyanok, a kiknek

soha semmijük sem volt és a maguk kezére még soha nem is gazdálkodtak, nagy áldozatok mellett is nehezen fognak prosperálni. Ilyeneket csak munkás-telepekre lehet használni minden törlesztési és bérteher nélkül, a fogyatékos munkaerő fokozására és tisztán a telepítő költségére.

Önálló községekre telepíteni csak kisebb gazdákat és gazdák fiait lehet, a kik hazulról hoznak valamit és a népesedés elszaporodása és földhiány miatt akarnak tovább menni.

Sajnos, hogy a parcellázás és telepítés lelkes barátai nem hallatták magukat akkor, mikor nyakrafőre adattak el az állami birtokok. Akkor az államnak módjában lett volna nagyszabású és szerencsés telepítési actió ép akkora, de még kedvezőbb financiaális eredménnyel. De ha ez az alkalom el is van mulasztva, mégis csak az állam járhat elől a telepítésben. Mert a magánemberre e részben pressiót nem gyakorolhat, csak jóakaró támogatást és könnyítést nyújthat, a hol önként vállalkozik rá az illető birtokos. Ez a támogatás nem állhat anyagi áldozatokból, mert magánvállalatra az adófizetőt contribuáltatni nem szabad. És cautelákkal és ellenőrzéssel alkalmazandó, akár az egyik, akár a másik résznek megrövidítése ellen.

Az Örök-bérleti és feles-bérleti rendszer mindenestre meg érdemeli a nagyobb szabású kísérletet, mely megfogja mutatni, hogyan képes nálunk működni. De éppen mivel egyelőre csak kísérlet lehet, melynek beválása az eredményektől fog függni, itt is az államnak kell elől járni a kezelése alatt levő birtokokon, egyelőre csak egyik nagyobb uradalomban. Ha aztán beválik, bizonyára meg lehet nyerni

a rendszernek a nagy határral bíró községeket is, kivált a hol a mostani kezelés sem a közérdek, sem a közönség érdekeinek meg nem felel. Állam és nagyobb város vagy község különben sincs kitéve annak a veszélynek, melytől a magán- és az egyházi birtok tarthatna, hogy örök- vagy feles-bérleti rendszer mellett valamely demagóg vagy radicalis felbuzdulás kivetkeztetheti tulajdonából. Ezeknek csak a tulajdonjog végleges átengedésével és végleges liquidációval ajánlhatnám a parcellázást és telepítést. Állam és község ellenben mindég képes lesz megvédeni tulajdonjogát és így bátran vállalkozhatik az örök- és feles-bérleti rendszerre is.